

В. М. Пастернак

Львівський державний університет внутрішніх справ,
канд. юрид. наук,
доц. кафедри цивільно-правових дисциплін

ВІДОБРАЖЕННЯ БІБЛІЙНИХ НОРМ У ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

© Пастернак В. М., 2015

Висвітлено значення релігійних та правових норм у соціонормативному регулюванні суспільних відносин. Обґрунтовано особливості розвитку сучасної правової системи у контексті практичної значущості її християнських норм. Досліджено вплив біблійних норм на формування вітчизняних приватно-правових норм та проаналізовано їхню роль у формуванні громадянського суспільства та правової держави.

Ключові слова: християнство, позитивне право, цивільне право.

В. М. Пастернак

ОТОБРАЖЕНИЕ БИБЛЕЙСКИХ НОРМ В ГРАЖДАНСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ УКРАИНЫ

Освещено значение религиозных и правовых норм в соционормативном регулировании общественных отношений. Обоснованы особенности развития современной правовой системы в контексте практической значимости ее христианских норм. Исследовано влияние библейских норм на формирование отечественных частно-правовых норм и проанализирована их роль в формировании гражданского общества и правового государства.

Ключевые слова: христианство, позитивное право, семейное право.

V. M. Pasternak

BIBLICAL NORMS IN CIVIL LAW OF UKRAINE

The article highlights the importance of religious and legal norms in socially accepted regulation of social relations. It justifies features of the modern legal system development in the context of practical significance of its christian norms. The articles studies the influence of biblical norms on the formation of domestic private legal rules and analyzes their role in the formation of civil society and law-bound state.

Key words: christianity, positive law, family law.

Постановка проблеми. Право як складне суспільне явище формується під впливом багатьох чинників. Одним з найважливіших є релігійний, що визначає історико-ментальну специфіку системи права конкретної держави. Між церквою і державою стосовно людини завжди існували та існують перехресні інтереси.

Християнська парадигма є не тільки фундаментом створення норм позитивного права, але й підставою їх застосування. Особливістю ж позитивного права є й те, що воно порівняно з вічним, природним правом, яке незмінно супроводжує людство з моменту його зародження, формується

лише на знаковому етапі переходу людства до цивілізації. Позитивне право, якщо воно підпорядковується принципам природного права, відіграє вагомую роль у забезпеченні необхідної моральної свободи особистості. Позитивне право створює можливість для моральної особистості реалізувати свою свободу, а також бути відповідальною за свої діяння.

Мета роботи – комплексно дослідити загальнотеоретичні та методологічні підходи до формалізації християнських принципів у приватно-правових галузях права.

Стан дослідження. Питання християнських засад позитивного права відображене в дослідженнях представників приватних та публічних галузей права, а саме: О. Байдалюка, Р. Достара, М. Колоса, С. Мойсака, М. Липського, А. Низової, П. Рабіновича, І. Яковюка, Є. Жигарева, Г. Мальцева, О. Толкаченка, Ю. Баскіна, Е. Георгієвського, В. Бачиніна, О. Золотарьова, В. Ніконова, І. Хорошка, М. Фролова, Ю. Зюбанова, Г. Загорського, Г. Круглова, К. Харабета, Ю. Баскіна, Ю. Бондаренка, С. Казакова та ін.

Виклад основних положень. Християнські моральні, правові та звичаєві норми регулюють широке коло цивільних відносин. Основу цивільно-правових відносин у біблійних текстах становить захист приватної власності, що досягається дотриманням двох Божих заповідей: *“не вкради”* та *“не бажай... нічого у ближнього свого”*. Передбачено бути чесним, праведним та справедливим у відносинах з іншими: *“Люби ближнього як самого себе”* (Лев. 19:18).

У біблійних текстах чимало уваги приділено межах здійснення цивільних прав: *“Якщо ти продаєш що-небудь своєму ближньому чи купуєш у свого ближнього, не кривдіть одне одного”* (Лев. 24:14); *“Нехай ніхто не кривдить ближнього свого”* (Лев. 24:17) (При здійсненні своїх прав особа зобов’язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині (ч. 2 ст. 13 ЦК України)); *“Якщо виконуватимете мої установи і пильнуватимете мої приписи, та здійснюватимете їх, то житимете в краю безпечно, і земля даватиме плоди свої, і їстимете до насити, і житимете на ній безпечно”* (Лев. 24:18; 24:19) (Цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства (ч. 1 ст. 13 ЦК України)).

Найчіткіше сформульоване положення про виконання зобов’язань: *“... що вже вийшло з твоїх уст, те мусиш додержати й виконати: те, чим ти добровільно зобов’язався”* (Втор 23:24). Законодавець встановив у ст. 526 ЦК України, що зобов’язання має виконуватися належно, відповідно до умов договору та вимог Цивільного кодексу України, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог, – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог.

Значна увага приділяється праву власності. Принцип приватної власності сформульований у Біблії чітко, однак християнське розуміння цього принципу ширше, ніж відповідне правове та економічне розуміння власності. Для сприйняття приватної власності у цілісно-християнському вигляді потрібно розглянути деякі з положень Біблії.

У Біблії зазначено, що вже на шостий день створення світу люди були наділені правом володіти усіма благами Землі: *“І благословив їх Бог і сказав їм: Будьте плідні і множитесь і наповняйте землю та підпорядкуйте її собі; пануйте над рибою морською, над птаством небесним і над усяким звіром, що рухається по землі”* (Бут. 1:28).

Відповідно до наведеного біблійного положення, людина набула природне право панувати над об’єктами матеріального світу. У райському саду в людини не було жодної власності. Деякі науковці вважають, що вказівка на слово “володійте” означає благословення приватної власності. Однак В. Мазаєв вважає таку позицію безпідставною, оскільки Бог надав заповідь “владарюйте” не конкретній людині, а всьому роду людському [3, с. 271–272]. У контексті цього варто зазначити, що

ст. 13 Конституції України закріплює юридичну модель здійснення права власності на землю та інші природні ресурси (надра, атмосферне повітря, водні ресурси, континентальний шельф, виключна (морська) економічна зона), що є об'єктами права власності українського народу, який є самостійним суб'єктом права власності на зазначені об'єкти. Оригінальність закладених у Конституції України правових ідей щодо здійснення права власності українського народу на природні ресурси ґрунтується на сучасному науковому сприйнятті об'єктів довкілля у системному зв'язку – земля – людина – суспільство – природа. Більше того, Конституція України не лише юридично об'єктивує природне право на природні ресурси в юридичне право власності на них українського народу, а й зобов'язує державу охороняти землю та інші природні ресурси як національне багатство [2, с. 96–97].

Якщо звернутися до Старого Завіту, то такого поняття, як “власність”, там немає. Усі терміни, що вживаються у Біблійному майновому праві, означають, як правило, майно, об'єкт присвоєння, характеризуючи, швидше, тривалість володіння і можливість передачі у спадщину або купівлю-продаж цього майна.

Насамперед потрібно враховувати, що християнське розуміння певних понять не завжди збігається з їх правовим виміром. Приватна власність тут не є винятком. На відміну від загальних тверджень, де Бог використовував слова “пануйте”, “оволодійте”, “Я дав вам”, у конкретному випадку щодо Едемського саду сказано інакше: “І там осадив людину”. Тут же фіксується обов'язок людини “обробляти його і зберігати його”. Тож можна зробити висновок, що земля була дана людині “в оренду”, що її власністю могли стати лише плоди райського саду, а не сам сад. Тобто повноцінною власністю людини могли бути лише плоди власної праці, – те, що створено його, людськими руками [4, с. 130].

У християнському розумінні приватна власність – не зовсім власність. І це тому, що, по-перше, Бог створив землю і дав її людям, щоб вони “множилися і наповняли землю та підпорядковували її собі” (Бут. 1:28). При цьому Бог визначив, що земля залишається Його, а люди є “приходні й комірники” в Бога (Чис. 25:23). По-друге, власність у духовному смислі є те, що невід'ємно належить людині. Земне життя минуше, минуші й супутні їй земні відносини власності.

Тому християнське богослов'я використовує термін “приватна власність” у світському контексті. У загальнобіблійному ж змісті право власності розглядається тільки як право управління об'єктами власності Бога, даних Богом людині у певних межах.

Якщо загальнохристиянське розуміння “власності” як “право управління” охоплює лише відносини між людьми, то “право керування” правомірно розглядати як “право власності”. По суті, так це є в десяти заповідях, у яких перші чотири заповіді присвячені відносинам Бога та людей, а шість наступних – відносинам між людьми. Восьма та десята заповіді саме і містять визнання та захист права приватної власності.

Отже, “право керування” є вираженням відносин Бога та людей у зв'язку з використанням людьми ресурсів створеного Богом світу; “право власності” є вираженням відносин між людьми у зв'язку з використанням цих ресурсів в обставинах земного життя.

Між “правом керування” і “правом власності” немає суперечності, якщо дотримується воля Бога, тому що Бог затвердив права як законні. Бог наділяє людей різними благами – багатим урожаєм, розумовими здібностями тощо.

Однак використання цих благ їх одержувачами неможливе, якщо вони самі (блага) і створювані з їхньою допомогою корисні ресурси не будуть визнаватися людьми як приватна власність. Тому що Бог дає те чи інше благо кожній людині персонально, а не загалом усім, хто забажає його використовувати. Право приватної власності – це дотримання та право управління, даного Богом конкретній людині.

Законодавець у ст. 13 Конституції України встановив, що кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу, відповідно до закону. Приватна

власність зовсім не ставить в обов'язок людям щось робити з примусу. Навпаки, принцип приватної власності надає право людині діяти на власний розсуд. При цьому власність не зобов'язує і не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Серед християнських засад є принцип непорушності права власності. У Біблії зазначено, що *“коли стрінеш вола свого ворога або осла його, що заблудив, то конче повернеш його йому”* (Вих. 23:4); *“... коли побачиш вола свого брата або щось із отари, що зблудила, то ти не сховаєш від них, а конче повернеш їх своєму братові”* (Втор. 22:1). Ця засада відображена у ст. 41 Конституції України як конституційний принцип, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності чи обмежений у його здійсненні. Право приватної власності є непорушним (ч. 1 ст. 321 ЦК України).

Але поряд з приватною власністю існують й інші християнські засади цивільного права – купівля-продаж, товарообмін, благодійність, допомога, які забезпечують те, що принцип приватної власності не виконує й не повинен виконуватися. Із цього випливає розуміння, що приватна власність є інтегральною частиною християнських цивільно-правових принципів.

Велику увагу у християнських текстах приділено питанням договірних відносин. У Святому Письмі часто використовується слово “завіт”, що в християнстві означає своєрідну форму взаємовідносин між людьми та Богом [1, с. 286]. У Старому Завіті завіти уклалися між Богом і людиною, державою та її громадянами (3 Цар. 5:12), царем та його підлеглими (2 Цар. 5:3), військовим керівником та його солдатами (4 Цар. 11:4).

Сучасне розуміння договору встановлено в ч. 1 ст. 626 ЦК України, де визначено його як домовленість двох або більше сторін, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. У книзі “Буття” передбачені принципи свободи договору: *“Нехай між нами буде клятва, між нами й тобою, і укладімо договір з тобою”* (Бут. 26:28). У сучасному розумінні сторони договору є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог Цивільного кодексу України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості (ч. 1 ст. 627 ЦК України).

Крім того, у Біблії закладені й засади приватного права, визначені основні види цивільних договорів – купівлі-продажу, дарування, пожертви, підряду, управління майном, позики: *“Дай тому, хто в тебе просить, а хто хоче позичити в тебе, не відвертайся”* (Мт. 5:42).

У тексті Святого Письма немало уваги приділено належному виконанню договору купівлі-продажу, а саме – обов'язку продавця передати зумовлену кількість товару та обов'язку покупця оплатити його. Так, у книзі “Левіт” зазначено: *“Не кривдитимете на суді, в мірі, в вазі, у мірках. Вага правильна, тягарці правильні, ефа правильна й гін правильний буде в вас”* (Вих. 19:35; 19:36). Про це ж зазначено у книзі “Второзаконня”: *“Не смієш тримати в себе в торбі подвійного каміння для ваги, великого й малого”* (Втор. 25:13); *“Не буде в тебе в господі подвійної мірки, великої й малої”* (Втор. 25:14). У буквальному значенні ці положення відображені в п. “а” ч. 3 Положення про порядок тимчасового припинення діяльності підприємств сфери торгівлі, громадського харчування і послуг, які систематично реалізують недоброякісні товари, порушують правила торгівлі та надання послуг, умови зберігання і транспортування товарів: *“Діяльність господарюючих суб'єктів тимчасово припиняється у разі, коли інші заходи впливу не дали чи не дадуть належних результатів, зокрема: обману споживачів (обважування, обмірювання, обрахування, використання засобів вимірювання, що не відповідають вимогам нормативних документів, завищення цін тощо)”* [5].

У Новому Завіті окреслені ознаки сучасного договору пожертви: *“Коли даєш милостиню, не труби перед собою”* (Мт. 6:2).

А ось, як у Євангелії від св. Луки передбачена необхідність складання кошторису за договором підряду: *“Хто бо з вас, коли захоче збудувати багату, не сяде перше й не порахує видатків, чи має чим закінчити, щоб часом, як поставить підвалину та не спроможеться скінчити, усі, що бачитимуть те, не почали сміятися з нього, мовляв, цей чоловік узався будувати, та не міг закінчити”* (Лк. 14:28; 14:29; 14:30). Це положення актуальне, з огляду деяких сучасних забудов великих міст.

Закладені в Новому Завіті і засади торговельного права: *“Поле купив я, мушу піти на нього подивитись”* (Лк. 14:18); *“П'ять пар волів купив я і йду їх спробувати”* (Лк. 14:19), тобто покупець має право перевірити якість товару і вимагати відшкодування збитків, якщо товар неякісний.

У Біблії встановлені також загальні умови дійсності будь-якого цивільного договору: *“Не зривають бо з тернини смокви, ані з ожини не збирають винограду”* (Лк. 6:44), тобто договір, який укладається, має бути можливий для виконання. У ст. 203 ЦК України серед інших умов дійсності договору (правочину) передбачено, що *“правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що зумовлені ним”*.

У Біблії визначено основи спадкового права. У положеннях Святого Письма можна простежити питання забезпечення прав та інтересів спадкоємців: *“Хто вийде з твого нутра, – він буде спадкоємець тобі”* (Мт. 15:4); *“Добрий свою спадщину онукам залишає”* (Пр. 13:23); *“Дім і достатки – то по батьках спадок”* (Пр. 19:14); *“Коли закінчатся дні життя твого, коли смерть настане, – роздавай свою спадщину”* (Сир. 33:24); *“Єремія покинув Єрусалим і пішов у Веніяминову землю, щоб розділити там спадщину у своїй родині”* (Єр. 37:12); *“Коли князь дасть комусь із своїх синів дар за своєї спадщини, то цей дар належатиме його синам, він буде їхньою спадковою власністю”* (Єз. 46:16); *“Тільки спадщина, що він дасть своїм синам, зостанеться за ними”* (Єз. 46:17); *“Він зі своєї власности наділить своїх синів спадщиною”* (Єз. 46:18).

Встановлена черговість спадкування: *“Коли хтось умре й не лишить синів, то переведете його спадщину на дочок його”* (Чис. 27:8); *“Коли ж немає дочок у нього, дасте його братам спадкоємство його”* (Чис. 27:9); *“А коли й братів немає в нього, то віддасте його спадщину братам його батька”* (Чис. 27:10); *“Коли й батько його не має братів, то віддасте спадкоємство найближчому родичеві з його родини, і він посяде його”* (Чис. 27:11); *“Поділ спадкоємства зробіть за вашими батьківськими колінами”* (Чис. 33:54). Ці біблійні положення відображено у ст. 1258 ЦК України. Так, спадкоємці за законом одержують право на спадкування по чергово. Кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування в разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття.

Християнство як аксіологічна система, що містить ідеї та засади, вплинула на формування позитивного права та є, так би мовити, “матрицею” цінностей, що охоплює усі суспільні та індивідуальні потреби. Тим самим християнські засади окреслюють ідеальні норми, що набули непорушного і безумовного характеру.

Висновки. Очевидно, право і християнство є найважливішими регуляторами суспільних відносин. Однак все ж таки у сучасному суспільстві завдяки своїй обов'язковості (імперативності) право більшою мірою здатне забезпечити ефективне, повне функціонування суспільства і держави загалом.

Безперечно, правові норми, які можна вивести із Святого Письма, не можуть бути скопійовані як норми сучасного законодавства. У сучасному позитивному праві християнські засади можуть матеріалізуватися через:

1) фіксацію під час правотворення у міжнародно-правових актах; у нормативно-правових актах у двох формах: текстуального закріплення (шляхом їх безпосереднього формулювання у нормах та приписах права) та змістового закріплення в інших джерелах права;

2) відображення у правозастосовному процесі в актах органів судової влади (рішення та висновки Конституційного Суду України; постанови пленумів спеціалізованих судів, рішення судів загальної юрисдикції).

Християнські засади, які містяться у Святому Письмі, є основними писаними джерелами права. Вони об'єктивні за своєю сутністю, відображають закономірності і властивості суспільного розвитку, формують історичні основи розвитку, тому є постійною категорією. Християнська парадигма є не тільки фундаментом створення норм позитивного права, але й підставою їх застосування. Особливістю ж позитивного права є й те, що воно, порівняно з вічним, природним правом, яке незмінно супроводжує людство з моменту його зародження, формується лише на знаковому етапі переходу людства до цивілізації. Для виявлення і визначення християнських засад позитивного права необхідно враховувати не тільки загальні ознаки, а й конкретні, специфічні особливості позитивного права, властиві йому на різних етапах: виникнення, становлення і розвитку. Позитивне право, якщо воно підпорядковується принципам природного права, без перебільшення, відіграє величезну роль у забезпеченні необхідної моральної свободи особистості. Насамперед воно дає змогу особі, яка порушила природно-правові вимоги, повернутися у межі права. Свобода моральної особистості означає, окрім іншого, здатність відповідати за свої вчинки. Позитивне право у такому випадку створює можливість моральній особистості реалізувати свою свободу, водночас відповідати за свої діяння.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2004. – С. 286. 2. Конституція України: науково-практичний коментар / ред. кол. : В. Я. Тацій (гол. ред. кол.), О. В. Петришин (відп. секр.), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2011. – С. 96–97. 3. Мазаев В. Д. Право собственности в Пятикнижии: философско-нравственные ориентиры / В. Д. Мазаев // Философия права Пятикнижия : сб. ст. / под ред. А. А. Гусейнова и Е. Б. Раиковского ; сост. П. Д. Барейнбойн. – М. : ЛУМ, 2012. – С. 271–272. 4. Папаян Р. А. Христианские корни современного права / Р. А. Папаян. – М. : Норма, 2002. – С. 90–91. 5. Про затвердження положень щодо захисту прав споживачів : Постанова Верховної Ради України від 25 січня 1995 р. № 26/95-ВР // Голос України. – 1995. – 14 лют.